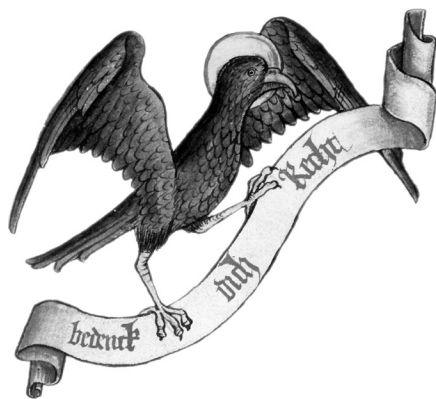

Særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 50
2011

With summaries

KØBENHAVN 2011
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 169.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 178.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen
med tak til Ivan Boserup

Redaktionsråd:
Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Lesebo Design Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob Kyril Meile
Nodesats: Niels Bo Foltmann
Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-085-8

JUSTINUS-HÅNDSKRIFTET I DET KONGELIGE BIBLIOTEK

GKS 450 2°

På sporet af dets scriptorium

AF

MERETE GEERT ANDERSEN

Det 12. århundrede kaldes også for det 12. århundredes renæssance.¹ Århundredet betød et opsving for kunst og kultur. Man ville tilbage til rødderne. Det betød også en *revival* for de latinske klassikere. De blev i særlig grad kopieret i det 12. århundrede. Fra testamenter har vi vidnesbyrd om, at klassiske forfattere er blevet dyrket eller læst i Danmark i middelalderen.² Om disse håndskrifter har været kopieret i Danmark eller i udlandet ved vi ikke, da ingen af dem er bevaret ned til vor tid. Også de håndskrifter af klassiske forfattere, som på den ene eller anden måde kom til at indgå i Universitetsbiblioteket, kender vi ikke. De gik op med luerne ved Københavns brand i 1728.³ Dertil kommer, at italienske humanister i større målestok skulle have udført håndskrifter af klassikere fra Danmark i det 16. århundrede.⁴ Hvad vi reelt og materielt har bevaret af håndskrifter af klassiske forfattere er uhyre sparsomt. Da de danske klostre med Reformationens indførelse i Danmark i 1536 blev konfiskeret, blev deres bogskatte spredt for alle vinde, men især benyttet som indbindingsmateriale om arkivalier eller anvendt som karduser til fyrværkeri under kongerne Frederik 2. (1559–1588) og Christian 4. (1588–1648).⁵ Ja, sådan behandlede man den danske kulturarv. Således har den klassiske filolog J.L. Heiberg fundet fragmenter af et Justinus-håndskrift, der tidligere har været anvendt til indbinding af nogle lensregnskaber i det daværende Geheimearkiv, det nuværende

¹ Charles Homer Haskins: *The Renaissance of the Twelfth Century*, Cleveland – New York 1968.

² Kr. Erslev: *Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*, 1901, s. 279.

³ S. Birket Smith: *Om Københavns Universitetsbibliothek før 1728, især dets Håndskriftsamlinger*, 1882, s. 89 ff. (Genoptrykt 1982).

⁴ Ellen Jørgensen: *Italienske Humanisters Manuskriptrejser til Danmark*, *Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen*, 2, 1915, s. 76–80.

⁵ Lauritz Nielsen: *Danmarks Middelalderlige Haandskrifter. En Sammenfattende Boghistorisk Oversigt*, 1937, s. 164–165.

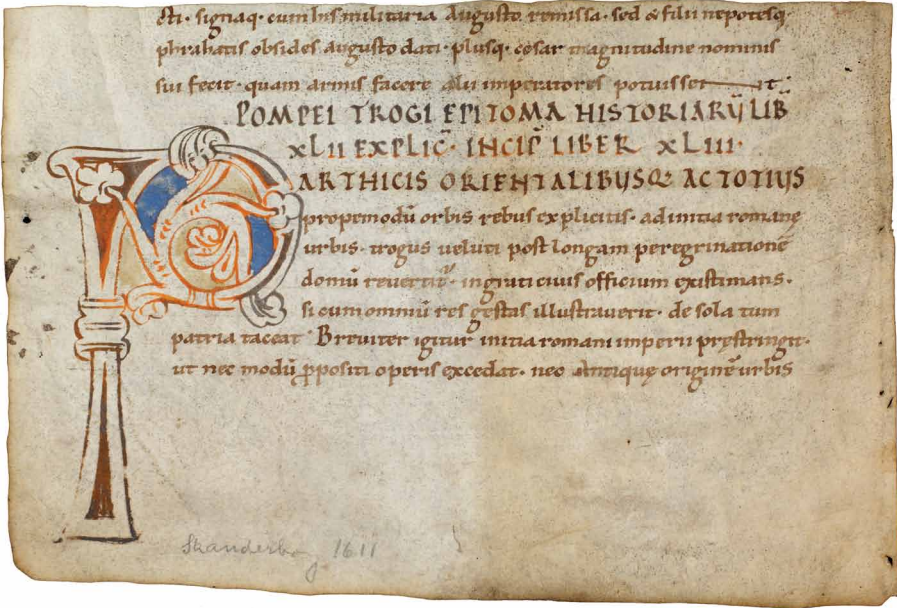

Fig. 1: NKS 3250 4°. Det Kongelige Bibliotek

Rigsarkiv i København.⁶ Fragmenterne blev overført til Det Kongelige Bibliotek, hvor de siden 1930 har haft signaturen NKS 3250 4°. Heiberg, som fandt fragmenterne (sølle tre fragmentstumper) som omslag om lensregnskaber fra Skanderborg len 1608 og 1610 samt Aakjær len, fremførte den opfattelse, at de sørgelige rester af det smukke håndskrift måske engang havde tilhørt cistercienserklosteret i Øm.⁷ Der er blot den hage ved Heibergs identifikation, at intet Justinus-håndskrift findes nævnt i Øm klostres inventarium fra 1554.⁸ Så det må forblive et åbent spørgsmål, om de tre fragmenter er håndskrifter, der har befundet sig på det berømte cistercienserkloster. Derimod er den danske proveniens af et Justinus-håndskrift indeholdende *Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi* i Det Kongelige Bibliotek i København, GKS 450 2° sikker. Det fremgår med al tydelighed af håndskriftets ex-libris (se nedenfor). Det er det eneste håndskrift af latinske klassiske forfattere fra dansk

⁶ J.L. Heiberg: Om nogle nye Fragmenter af et Justinushaandskrift, *Nordisk Tidsskrift for Filologi*. Ny Række, III, 1877–78, s. 275–278.

⁷ Heiberg 1877–78, s. 275.

⁸ P.F. Suhm: Øm Klosters Inventarium 1554, *Nye Samlinger til den Danske Historie*, III, 1794, s. 302–325. – Se også Brian Patrick McGuire: *Conflict and Continuity at Øm Abbey* (= *Opuscula Graecolatina*, 8), 1976, s. 128–136.

middelalder, som er bevaret ned til vor tid – når vi ser bort fra et Plinius-håndskrift indeholdende *Historia Naturalis* i Biblioteca Medicea Laurenziana i Firenze (Cod. Laur. 82,1 2° og Cod. Laur. 82,2 2°), hvis danske proveniens dog er usikker.⁹

Justinus-håndskriftet GKS 450 2° har i forskergenerationer især haft lærde boghistorikeres og palæografers samt Saxoforskeres bevågenhed. Striden har stået om, hvorvidt håndskriftet er skrevet i Frankrig eller i Danmark. Det Kongelige Biblioteks navnkundige overbibliotekar Chr. Bruun, som var den første der gav en omhyggelig beskrivelse af håndskriftet,¹⁰ tilsluttede sig den tidligere opfattelse, at håndskriftet er skrevet i Frankrig. Imidlertid påviste Heiberg, at teksten – som er noget afvigende fra den sædvanlige Justinustekst – stemmer så nøje overens med teksten i de ovennævnte fragmenter, at der nødvendigvis måtte være en forbindelse mellem disse to håndskrifter. Enten således at det ene er en kopi af det andet, eller at de begge er afskrevet efter samme original. Hvad enten det ene eller det andet er tilfældet, mener Heiberg, at Justinus-håndskriftet GKS 450 2° er skrevet i Danmark.¹¹ Til denne opfattelse har siden bibliotekaren Ellen Jørgensen tilsluttet sig i sin katalog over Det Kongelige Biblioteks latinske håndskrifter fra 1926.¹² Også den danske palæograf Erik Kroman tildeler uden forbehold Justinus-håndskriftet dansk oprindelse,¹³ en opfattelse den danske boghistoriker og bibliotekar Lauritz Nielsen også deler.¹⁴ Men i 1982 har filologen og palæografen B. Munk Olsen i sin katalog over klassiske forfattere fra det 12. århundrede tildelt det fransk oprindelse.¹⁵ Og dermed er vi tilbage til Chr. Bruuns udgangspunkt. Senest har Munk Olsen dog tildelt det en forsigtig fransk oprindelse i den katalog, der udkom i

⁹ *Levende Ord & Lysende Billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark. Katalog*, red. Erik Petersen, 1999, s. 50–51 nr. 64–65 med planche.

¹⁰ Chr. Bruun: "Om nogle Haandskrifter af Justinus paa det kongelige Bibliothek", *Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aaret 1856–1857*, 1857, s. 24–29.

¹¹ Heiberg 1877–78, s. 277.

¹² Ellen Jørgensen: *Catalogus Codicum Latinorum Medii Aevi Bibliothecae Regiae Hafniensis*, 1926, s. 325.

¹³ E. Kromann: "Dansk Palæografi", *Palæografi A. Danmark og Sverige*, udg. af Johs. Brøndum-Nielsen (= Nordisk Kultur, xxviii), Stockholm – Oslo – København 1943, s. 36–81, især s. 45.

¹⁴ Nielsen 1937, s. 52–55, planche 12.

¹⁵ B. Munk Olsen: *L'Étude des auteurs classiques latins aux XIe et XIIe siècles, Tome I. Catalogue des manuscrits classiques latins copiés du IXe au XIIe siècle. Apricius-Juvénal*, Paris 1982, s. 542–543.

forbindelse med udstillingen *Levende Ord & Lysende Billeder* i 1999.¹⁶ I essays-bindet, der blev publiceret sammen med katalog-bindet, fremførte Munk Olsen den formodning, at ærkebiskop Absalon havde erhvervet Justinus-håndskriftet under sit studieophold i Paris.¹⁷ Jeg tror, at vi ved en fornyet beskæftigelse med håndskriftet kan komme et stykke videre.

Beskrivelse af håndskriftet

Det middelalderlige håndskrift er helt igennem skrevet med en og samme hånd. Teksten er kopieret i en elegant og smuk, ja kalligrafisk præ-gotisk minuskelskrift. Skriften er lille på fol. 1ra–5va linje 26. Større skrift (med samme hånd) fra fol. 5va linje 27 og resten af håndskriftet. Underprikning ved fejlskrivning. *Above top-line*. På palæografiske kriterier er håndskriftet dateret til engang imellem 1150 og 1200. Det oprindelige middelalderlige håndskrift består nu af 123 blade. I sin nuværende stand er håndskriftet medtaget og har sandsynligvis oprindeligt omfattet 130 blade, eftersom der i det 17. århundrede er indsat papirblade med dedikationer forrest i håndskriftet og pergamentblade af en grov kvalitet til at udfylde lakuner inde i håndskriftet (fol. 21–23, 36, 40), så det nu omfatter 130 blade. Gennemgående quaternioner. *Quire-marks* nederst på versosiden af et læg. Hver side måler 29,3 × 21,5 cm. Altså en foliant. Pergamentets kvalitet er god. Farven er hvid-grå og pergamentet er velforarbejdet. Der findes dog flere huller i pergamentet, nogle af dem har skriveren skrevet udenom, især fol. 10; syning af pergamentet fol. 29 og 30. Siderne er linieret med en svag blystift. Skriveren har formentlig linieret dobbeltblade. Håndskriftet er to-spaltet. Hver tekstspalte måler 6,7 cm i bredden, og afstanden mellem de to spalter er 1,5 cm. Højden af tekstspalten er 21,5 cm. Der er 29 linier på hver side. Afstanden mellem linierne er 0,8 cm. Der er ingen spor af liniestik, da håndskriftet er beskåret. Vekslede røde, grønne, blå og lysebrune initialer; flere af dem med palmettemønster i en modfarve. Der er ingen illuminationer. Bogbindet er eftermiddelalderligt.

¹⁶ Birger Munk Olsen i *Levende Ord & Lysende Billeder. Katalog 1999*, s. 18–20 nr. 13 med planche.

¹⁷ Birger Munk Olsen: De ældste latinske klassikerhåndskrifter på Det Kongelige Bibliotek, *Levende Ord & Lysende Billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark. Essays*, red. Erik Petersen, 1999, s. 52–62, især s. 60.

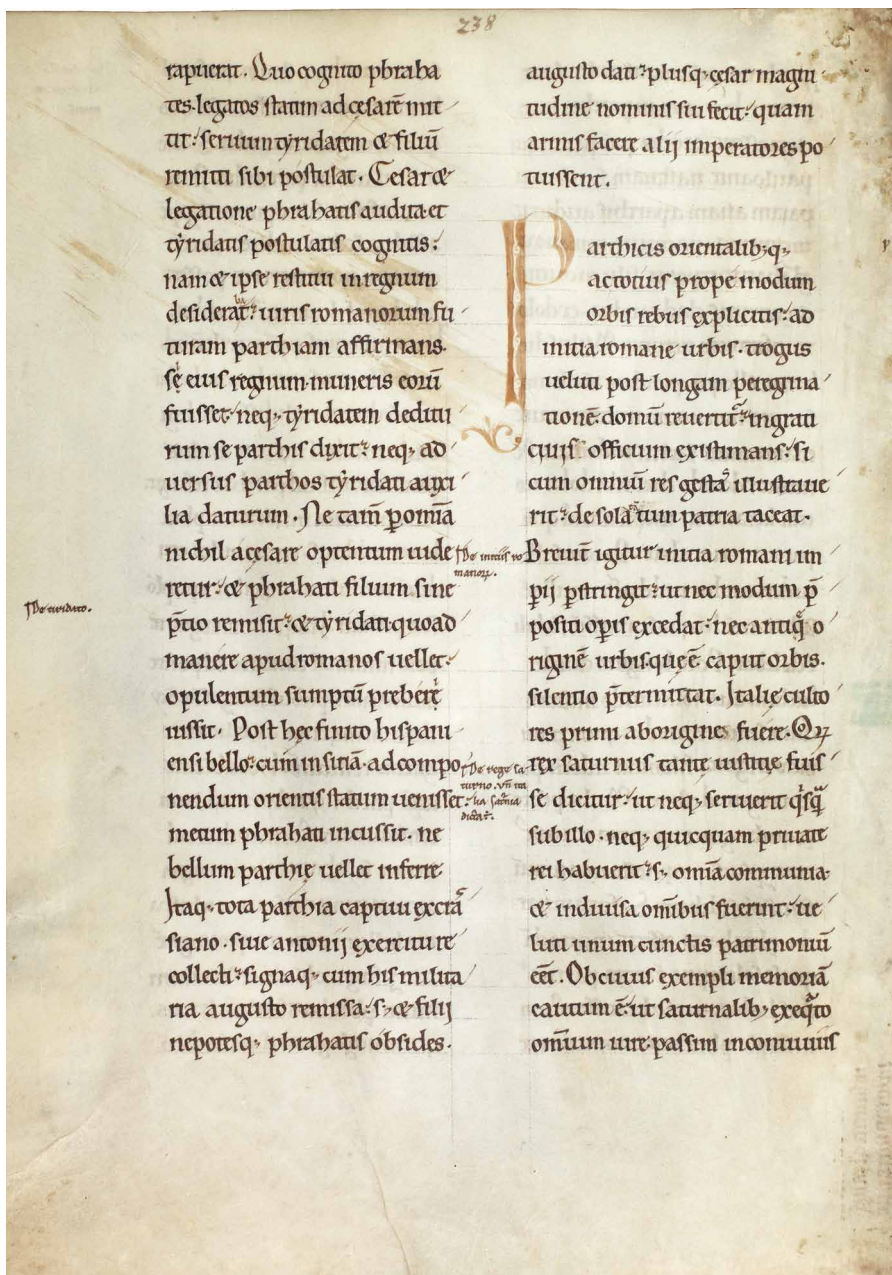

Fig. 2: GKS 450 2°, blad 124v. Det Kongelige Bibliotek

Justinus-håndskriftets historie

Håndskriftets ældste tilhørsforhold fremgår af et ex-libris ved tekstens slutning på den sidste teksts side fol. 129va: *Liber sancte marie de sora. per manum domini absalonis archiepiscopi*. Det er skrevet med store røde bogstaver i en ornamental og lettere arkaiserende stil, der formodentlig går tilbage til begyndelsen af det 13. århundrede.

Dette Justinus-håndskrift har specielt haft Saxoforskernes bevågenhed, da netop dette sandsynligvis har ligget på Saxos skrivebord og har været benyttet af ham i forbindelse med udarbejdelsen af hans Danmarkshistorie *Gesta Danorum*. Ærkebiskop Absalon sørgede for det økonomiske grundlag for Saxos arbejde ved at tildele ham et kanonikat ved domkirken i Lund,¹⁸ og han stillede åbenbart også de nødvendige håndskrifter til hans rådighed. Justinus-håndskriftet har sidst i håndskriftet det ovenfor nævnte ex-libris. Dette betyder ikke – som man måske skulle tro – at ærkebiskop Absalon har skrevet håndskriftet; men at det er skænket til Sorø kloster, rimeligvis ved en skriftlig testamentarisk bestemmelse.¹⁹ Vi ved, at et Valerius Maximus-håndskrift fra Sorø kloster med ganske samme ex-libris som i Justinus-håndskriftet gik til grunde ved Københavns brand i 1728.²⁰ I ærkebiskop Absalons testamente, sandsynligvis udfærdiget kort før sin død i 1201, findes en bestemmelse om, at “hans klerk Saxo skal aflevere de to bøger, som ærkebiskoppen har lånt ham, til Sorø kloster”, og netop Valerius Maximus og Justinus er de to romerske forfattere, som Saxo har benyttet ved udarbejdelsen af prosastykkerne af *Gesta Danorum*.²¹ Den tanke er derfor nærliggende, at det er de her to omtalte håndskrifter, Absalon har lånt Saxo og i sit

¹⁸ Karsten Friis-Jensen: Was Saxo Grammaticus a Canon of Lund?, *Université de Copenhague. Cahiers de l'Institut du moyen-âge grec et latin*, 59, 1989, s. 331–357.

¹⁹ Absalons testamente er udgivet af Michael Andersen: Ærkebiskop Absalons testamente – historie og kulturhistorie, *Absalon fædrelandets fader*, red. Frank Birkebæk med flere, 1996, s. 209–227, især s. 224–226.

²⁰ Ellen Jørgensen: Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger, *Historisk Tidsskrift*, 8. række, 4, 1912–13, s. 1–67, især s. 20. – Se også Ellen Jørgensen: Les bibliothèques danoises au moyen âge, *Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen*, 2, 1915, s. 332–350. – Ivan Boserup: The Angers fragment and the archetype of *Gesta Danorum*, *Saxo Grammaticus. A Medieval Author Between Norse and Latin Culture*, ed. Karsten Friis-Jensen, 1981, s. 9–26, især s. 19. En afskrift af Valerius Maximus-håndskriftet af Stephanus Johannis Stephani (1599–1650) findes i Universitetsbiblioteket i Uppsala, Ms. R 370. En kopi findes på Det Kongelige Bibliotek: Ms. micro 1725.

²¹ Karsten Friis-Jensen: Saxos bøger, *Levende Ord & Lysende Billeder. Essays* 1999 s. 96–104, især s. 98–101.

testamente har pålagt Saxo at aflevere til Marieklosteret i Sorø. De to enslydende antegnelser i de to håndskrifter skal måske ses som en tilkendegivelse fra klosterets side af, at Absalons testamentariske vilje er sket fyldest.

I Sorø kloster har munke senere på Justinus-håndskriftets sidste tomme blad (fol. 130r) indført nogle annalistiske optegnelser til Danmarks historie for årene 1202–1347.²²

Hvornår håndskriftet er kommet bort fra Sorø kloster ved vi ikke. I 1580 lod kong Frederik 2. klosteret omdanne til Sorø lærde skole.²³ Det er tænkeligt, at der ved denne lejlighed blev ryddet op i klosterets bibliotek og at dele af klosterets middelalderlige bogsamling blev solgt eller sendt til København. Flere optegnelser som til forskellig tid er føjet til håndskriftet viser, at det har haft en meget omtumlet skæbne.

Den næste sikre oplysning, vi har om håndskriftet, stammer fra det 16. århundrede, hvor det tilhørte professor i teologi Hans Olufsen Slangerup (?–1596),²⁴ som havde fundet det blandt gammelt skrammel *in foro scrutario* – som Lauritz Nielsen oversætter som “på Kludetorvet”, men som snarere skal oversættes som “på et loppemarked”²⁵ – i København. Han forærede det til sekretæren i Danske Kancelli Axel Juul til Meilgaard med en latinsk dedikation, som endnu findes i håndskriftet. Senere tilhørte håndskriftet Tage Høg til Frøslevgaard, hvis bibliotek blev solgt til en ukendt københavnsk borger. Hos denne fandt den tidligere rektor i Aalborg Mogens Mogensen Wingaard (1636–1711)²⁶ i 1691 håndskriftet i en yderst sørgelig forfatning. Han købte det, lod det rense og indbinde, og efter egenhændigt at have udfyldt nogle lakuner og tilskrevet en lang latinsk dedikation forærede han det til kong Christian 5. (1670–99), hvorefter håndskriftet havnede i Det Kongelige Bibliotek.

²² Udgivet af Erik Kroman: *Danmarks middelalderlige Annaler*, 1980, s. 95–97.

²³ Se artiklerne “Sorø Akademi” og “Sorø Kloster”, *Den Store Danske Encyklopædi*, 17, 2000, s. 523–524.

²⁴ Ejvind Slottved: *Lærestole og lærere ved Københavns Universitet 1537–1977* (= Samfundet for Dansk Genealogi og Personallhistorie), 1978, s. 73 (A.6), 75 (A.8), 151 (D.13), 222 (R 50.1).

²⁵ Jeg takker professor Bent Jørgensen, Navneforskningsinstituttet, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet, for hjælp med dette problem. E-mail af 14. juli 2011.

²⁶ Til Mogens Mogensen Wingaard, se *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., 15, 1984, s. 597–598.

Scriptorieproblemet

Da håndskriftet ikke har været i Sorø klostres eje før efter 1201, må vi stille det spørgsmål, hvorfra ærkebiskop Absalon har fået dette Justinus-håndskrift og det tabte Valerius Maximus-håndskrift? Som ovenfor omtalt formoder Munk Olsen, at ærkebiskop Absalon har fået det i Paris, hvor han i sin ungdom studerede. Imidlertid viser en fornyet undersøgelse af skriften, at kopisten anvender interpunktion med brugen af *circumflex* og *clivis* over et punkt, en interpunktion som kun cistercienser- og karteuserscriptorier anvendte.²⁷ Kun cistercienserscriptorier kan komme på tale – de historiske forhold taget i betragtning – så vi må konkludere, at Justinus-håndskriftet er kopieret i et cistercienserscriptorium.

I de senere år har der været fokus på cistercienserhåndskrifter. Allerede i 1937 anførte bibliotekaren Lauritz Nielsen, at håndskrifter fra Esrum kloster findes i Vatikanerbiblioteket i Italien og at håndskrifter fra Løgumkloster findes i Universitäts- und Landesbibliothek i Halle i Tyskland.²⁸ Men først i 1980–1990erne er de blevet undersøgt. Niels Haastrup har undersøgt Esrumhåndskrifterne,²⁹ siden også håndskrifterne fra Løgumkloster.³⁰ Også Jens Anker Jørgensen og Chr. Gorm Tortzen har undersøgt Esrumhåndskrifterne.³¹

Vi kan sammenligne hånden i Justinus-håndskriftet med hånden i det ældste Esrumhåndskrift (Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Vat. lat. 543). Ifølge Jens Anker Jørgensen er det sandsynligvis

²⁷ Bernhard Bischoff: *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters* (= Grundlagen der Germanistik, 24), Berlin 1979, s. 215–216. – P. Ladner: Zisterzienserschrift, *Lexikon des Mittelalters*, IX, München 1998, sp. 655–656. – M.B. Parkes: *Pause and effect: An Introduction to the History of Punctuation in the West*, Berkeley – Los Angeles 1993, s. 39–40. – Den engelske palæograf N.R. Ker har udgivet reglerne for punktueringen i karteuser- og cistercienserhåndskrifter som Appendix II i N.R. Ker: *English Manuscripts in the Century after the Norman Conquest. The Lyell Lectures 1952–3*, Oxford 1960, s. 58–59.

²⁸ Nielsen 1937, s. 75, 93.

²⁹ Niels Haastrup: Three mss. from Esrom revisited in the Vatican Library, *Université de Copenhague. Cahiers de l'Institut du moyen-âge grec et latin*, 49, 1985, s. 3–6.

³⁰ Niels Haastrup: Three Halle Manuscripts from Løgum Abbey, Denmark, *Université de Copenhague. Cahiers de l'Institut du moyen-âge grec et latin*, 63, 1993, s. 294–296.

³¹ Jens Anker Jørgensen og Chr. Gorm Tortzen: Esrum Klosters bibliotek, *Bogen om Esrum Kloster*, red. Søren Frandsen med flere, 1997, s. 135–149.

skrevet i Frankrig 1175–1200.³² Også Justinus-håndskriftet er skrevet af en smuk kalligrafisk fransk hånd. Ingen tvivl derom. Men problemet er mere kompliceret end som så. Det er et spørgsmål, om denne franske hånd har kopieret håndskriftet i et cistercienserkloster i Frankrig eller en fransk cisterciensermunk har kopieret håndskriftet i Danmark efter et fransk forlæg? Her kommer pergamentets kvalitet os til hjælp. Det anvendte pergament er hvidt-gråligt.³³ Denne type af pergament anvendtes ikke i Danmark i middelalderen.³⁴ Justinus-håndskriftet kan altså ikke være kopieret i Danmark. Det må være kopieret i Frankrig. I søgelyset for scriptoriet af Justinus-håndskriftet kommer cistercienserklostrene Cîteaux og Clairvaux. Cisterciensermunke fra moderklosteret Cîteaux blev i 1144 indkaldt af ærkebiskop Eskil til Herridsvad (Herrevad) kloster i Skåne.³⁵ Og i 1151 omdannedes det benediktinske Esrum kloster i Nordsjælland, grundlagt i 1140erne, til et cistercienserkloster med munke hentet fra Clairvaux.³⁶ Senere grundlagde Esrummunke flere datterklostre, bl.a. Sorø kloster i 1162.³⁷ Ærkebiskop Eskil havde tætte forbindelser til den hellige Bernard og til Clairvaux, hvor Bernard levede sine sidste år. Vi ved, at cistercienserne dyrkede de klassiske forfattere.³⁸ Et nu tabt Justinus-håndskrift fandtes i biblioteket i

³² Jørgensen 1926, s. 141. – Jens Anker Jørgensen i *Levende Ord & Lysende Billeder. Katalog* 1999, s. 33 nr. 36.

³³ Peter Rück (Hg.): *Pergament: Geschichte, Struktur, Restaurierung, Herstellung* (= Historische Hilfswissenschaften, 2), Sigmaringen 1991. Heri især artiklen af Erika Eisenlohr: Die Pergament der St. Galler Urkunden (8.–10. Jahrhundert). Ein praktischer Versuch zur Bestimmung von Tierhäuten, s. 63–95.

³⁴ Størsteparten af de bevarede komplette håndskrifter fra dansk middelalder er nævnt i Nielsen 1937. Imidlertid findes der mindst 10.000 fragmenter, som stammer fra håndskrifter fra de middelalderlige danske biblioteker, i Rigsarkivet og Det Kongelige Bibliotek, se Paul Diderichsen og Holger M. Nielsen: *Fragmenter af Gammeldanske Haandskrifter*, 1931–1937, og Esben Albrechtsen: *Middelalderlige Håndskriftfragmenter. Aftagne fragmenter. Omslag om lensregnskaber* (= Specialregistraturer), 1976, samt Merete Geert Andersen og Jørgen Raasted: *Inventar over Det kongelige Biblioteks Fragmentsamling* (= Specialhjælpemidler, 6), 1983.

³⁵ Tore Nyberg: *Monasticism in North-Western Europe, 800–1200*, Aldershot 2000, s. 119.

³⁶ Nyberg 2000, s. 117–118, 145–146, 175–177.

³⁷ Nyberg 2000, s. 176.

³⁸ Birger Munk Olsen: The Cistercians and Classical Culture, *Université de Copenhague. Cahiers de l'Institut du moyen-âge grec et latin*, 47, 1984, s. 64–102. Genoptrykt i Birger Munk Olsen: *La réception de la littérature classique au Moyen Age (IXe et XIIe siècle). Choix d'articles publié par des collègues à l'occasion de son soixantième anniversaire*, ed. Karsten Friis-Jensen, 1995, s. 95–131.

Clairvaux i middelalderen.³⁹ De daterede hænder i Clairvaux-scriptoriumet kender vi.⁴⁰ Dog ligner hånden i GKS 450 2° ikke nogen af de daterede hænder, der skrev i scriptoriumet i Clairvaux i det 12. århundrede. Imidlertid foreligger der en undersøgelse af scriptoriumet i Cîteaux i det 12. århundrede.⁴¹ Hånden i GKS 450 2° ligner meget de hænder, der kopierede i scriptoriumet i Cîteaux i det 12. århundrede. En nærmere undersøgelse viser, at hånden i Justinus-håndskriftet meget ligner den, der skrev Dijon, Bibliothèque Municipale, 77, ms. 41, et håndskrift fra midten af det 12. århundrede.⁴² Da skriveren af Justinus-håndskriftet anvender &-ligaturen og den tironiske note for et-ligaturen skal håndskriftet sandsynligvis dateres til 1175–1200.

³⁹ *La bibliothèque de l'abbaye de Clairvaux du XIe au XVIIIe siècle*, I. *Catalogue et Répertoires*, publiés par André Vernet avec la collaboration de Jean-François Genest et de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, Paris 1979, s. 871.

⁴⁰ *Catalogue des manuscrits en écriture latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste*, V: *Est de la France*, par Charles Samaran et Robert Marichal. Notices établies par Monique Garand et alii, Paris 1965, planche cxcv–ccii.

⁴¹ Yolanta Załuska: *L'enluminure et le Scriptorium de Cîteaux au XIe siècle* (= Cîteaux. Commentarii cistercienses. Studia et documenta, IV), Cîteaux 1989, planche 1–cxxxv.

⁴² Se Załuska 1989, planche cxiv III 25.

Dette er den første af en række artikler om cistercienserhåndskrifter i Danmark.

RESUMÉ

MERETE GEERT ANDERSEN: *Le manuscrit de Justin de la Bibliothèque royale du Danemark, GKS 450 2°. Sur les traces de son scriptorium*

Quand on fait référence au XIIe siècle, on parle également de “la renaissance du XIIe siècle”. C’était une période de relance artistique et culturelle et de renouveau pour les classiques latins qui furent largement copiés au XIIe siècle. Des testaments nous ont appris que les auteurs classiques étaient appréciés et étudiés dans le Danemark du Moyen-âge. L’introduction de la Réforme luthérienne en 1536 a néanmoins balayé les auteurs classiques, dont les ouvrages furent convertis en feu d’artifice ou en reliure pour des dossiers d’archive. Nous avons toutefois la chance qu’un ouvrage d’auteur classique ait survécu à la Réforme, à savoir la copie manuscrite d’un texte de l’historien romain Justin comprenant *l’Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi*. Daté paléographiquement du XIIe siècle, le manuscrit est conservé à la Bibliothèque royale à Copenhague sous la cote GKS 450 2°. Il est d’autant plus passionnant qu’il servit à l’historien danois Saxo Grammaticus lors de son élaboration de l’Histoire des Danois (*Gesta Danorum*) datant de l’année 1200 environ.

Pendant des siècles, les chercheurs se sont divisés sur la question de savoir si la copie fut réalisée en France ou au Danemark. Dans mon article, j’argumente en faveur d’une élaboration dans un scriptorium cistercien. La couleur du parchemin et la remarquable qualité calligraphique indiquent que le manuscrit n’a pas été copié au Danemark, mais à l’étranger. Cîteaux et Clairvaux entrent en ligne de mire. En 1144, l’archevêque Eskil de Lund fit venir des moines cisterciens de l’abbaye de Cîteaux à l’abbaye de Herrevad en Scanie. Puis en 1151, l’abbaye bénédictine d’Esrum dans le Nord du Seeland fut transformée en abbaye cistercienne habitée par des moines de Clairvaux.

Le main de GKS 450 2° ne ressemble pourtant à aucune main datée et associée au scriptorium de Clairvaux au XIIe siècle. En revanche, elle rappelle fortement des écritures de copies provenant du scriptorium de Cîteaux du XIIe siècle, et plus particulièrement le main de Dijon, Bibliothèque Municipale, 77, ms. 41, datant du milieu du XIIe siècle. Étant donné que le rédacteur de la copie de Justin utilise l’esperluette et la note tironienne à la place de la ligature du “e” et du “t”, il convient probablement de dater le manuscrit GKS 450 2° de 1175–1200.

